

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародної інформації

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник директора
з навчальної роботи

« ____ » _____ 20__ року

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ
ДЕРЖАВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

для студентів

галузі знань **0302** Міжнародні відносини

спеціальність **8.03020401** – Міжнародна інформація

КИЇВ – 2013

Розробник: к.політ.н., доцент **Добржанська Олена Леонідівна**

Схвалено Науково-методичною комісією Інституту міжнародних відносин

Протокол від « ____ » _____ 20__ року N _____

Голова науково-методичної комісії _____ **Коппель О.А.**

(підпис)

(прізвище та ініціали)

« ____ » _____ 20__ року

© О.Л. Добржанська, 2013 рік

© _____, 201__ рік

© _____, 201__ рік

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Інформаційні ресурси державної ідентичності» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» з галузі знань 0302 - міжнародні відносини, *спеціальність* – 8.03020401 міжнародна інформація.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є поняття «ідентичність держави» та визначення ролі цього концепту в сучасних трансформаціях системи міжнародних відносин.

Міждисциплінарні зв'язки: навчальна дисципліна «Інформаційні ресурси державної ідентичності» є однією з ключових дисциплін з циклу професійної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» розуміння якої вимагає від студентів належного рівня знань з дисциплін бакалаврської підготовки, зокрема «Міжнародна інформація», «Країнознавство», «Теорія міжнародних відносин», «Міжнародні відносини та світова політика», «Системні методи дослідження міжнародних відносин» і є важливою для вивчення дисциплін професійної та практичної підготовки магістрів: «Інформаційні війни в міжнародних відносинах», «Інформаційна геополітика», «Пропаганда та контрпропаганда в міжнародних відносинах».

Курс складається з *двох змістових модулів*. *Перший* присвячений індивідуальній та груповим ідентичностям держави. *Другий* – характеризує безпосередньо інформаційні ресурси та механізми формування ідентичності держави в системі міжнародних відносинах через дискурс.

1. Мета і завдання навчальної дисципліни

1.1. **Мета дисципліни** «Інформаційні ресурси державної ідентичності» є розкрити для студентів зміст поняття «ідентичність» з позицій конструктивізму і розглянути предметне поле проблем пов'язаних з ідентичністю держави в міжнародних відносинах та сформувати у студентів вміння класифікації і оцінки індивідуальної та групових ідентичностей та навички аналізу ідентичності як фактору формування зовнішньої і внутрішньої політики держави.

1.2. **Основні цілі та завдання дисципліни** «Інформаційні ресурси державної ідентичності» є: надати студентам *знання про*

- теоретичні основи конструктивізму як сучасної парадигми міжнародних відносинах;
- ідентичність як категорію політичної науки;

- особливості міжнародних процесів пов'язаних з ідентичністю держави;
- вплив ідентичності на формування національних інтересів, цілей і засобів учасників міжнародних відносин.

а також *сформувати вміння і практичні навички з:*

- аналізу та оцінки індивідуальної та групових ідентичностей держави;
- застосування на практиці методів і технології інформаційної підтримки позитивної ідентичності;
- використання знань ідентичності держав для аналітичної та прогностичної роботи;
- на практиці здійснювати свою професійну діяльність з урахуванням ідентичності України.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні знати:

- концептуальні засади конструктивізму в міжнародних відносинах;
- основи теорії ідентичності;
- концептуальні розбіжності російської та західної наукових шкіл в розумінні поняття «етнос» та «етнічна ідентичність»;
- теоретичні дослідження національної ідентичності в роботах модерністів та постмодерністів;
- моделі формування політичної ідентичності в ситуаційному та трансверсальна вимірі;
- вплив релігійної ідентичності на внутрішню та зовнішню політику сучасних держав;
- поняття «гендер» та «гендерна ідентичність» та їх місце в сучасному суспільстві;
- роль дискурсу в формуванні ідентичності країни;
- функції ЗМІ в формуванні державної ідентичності;
- ознаки, типи та функції віртуальних спільнот;
- засади сучасної європейської ідентичності та моделі її формування;
- загальні тенденції трансформації ідентичності в пострадянських країнах;
- моделі самоідентифікації Україна в системі міжнародних відносин;
- теорію зіткнення цивілізацій С. Гантінгтона.

вміти:

- аналізувати ідентичність держави з позицій конструктивізму;
- описувати та досліджувати колективні ідентичності як міжнародних акторів;
- визначати вплив ідентичності на формування національних інтересів, становлення системи міжнародної безпеки, цілей і засобів учасників міжнародних відносин;

- вирізняти маркери етнічної, національної, політичної, релігійної та гендерної ідентичності та розуміти взаємодію цих групових ідентичностей;
- володіти методиками аналізу тексту та дискурсу для дослідження ідентичності держави;
- розробляти та проводити інформаційні кампанії підтримки групових ідентичностей;
- виконувати задачі по створенню, розповсюдженню та захисту власних інформаційних ресурсів, які зорієнтовані на певний набір соціально значущих ознак ідентичності;
- розрізняти маніпулятивні прийоми та техніки, що спрямовані на деструкцію національної ідентичності України та вміти організувати інформаційні заходи протидії.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться **108 години/ 3 кредити ECTS**. Зокрема: *лекції – 34 год., семінарських заняття – 17 год., самостійна робота – 57 год.*

2. Форма підсумкового контролю успішності навчання – залік.

3. Засоби діагностики успішності навчання

3.1 Знання та розуміння студентів оцінюється за допомогою: доповідей, аналітичних записок, тематичних досліджень, здійснення аналітики, групової роботи, опитування у різних формах.

3.2. Когнітивні навички (навички мислення) оцінюються через: аналіз, аналітичні довідки, колоквиум, оцінювання усіх частин окремих модулів, включаючи самостійну роботу.

3.3 Практичні навички студентів оцінюються за допомогою: індивідуальних практичних робіт, доповідей, участі у дискусії, комбінованих тестів; написання практичних робіт, аналізу ситуацій, моніторинг новин ЗМІ, порівняльного аналізу міжнародних новин.

3.4 Контроль знань здійснюється за модульно-рейтинговою системою, яка передбачає дворівневе оцінювання засвоєного матеріалу, зокрема **оцінювання теоретичної підготовки (100%)** включає: презентацію (20%), глибинність методології у репрезентованому дослідженні (20%), здійсненність та узгодженість пропозицій (20%), ступінь оригінальності (20%) та визначення методологічних проблем теми, ситуації (20%) та **оцінювання практичної підготовки (100%)** включає: якісну цілісність спостереження (25%), здатність оцінити проблему (25%), ідентифікацію шляхів і методологію вирішення проблеми, яка виникла чи може виникнути (25%), окреслення шляхів вирішення специфічних (неординарних) проблем (25%).

Контроль якості вищої освіти, засоби діагностики та методи оцінювання детально зазначені у «Положенні про порядок оцінювання знань студентів при кредитно-модульній системі організації навчального процесу» та відповідно у робочих програмах навчальних дисциплін.

4. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І.

ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК КОНСТРУКТ Я-КОНЦЕПЦІЇ КРАЇНИ

ТЕМА 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДИСЦИПЛІНИ (6 год.)

Конструктивістський підхід в теорії міжнародних відносин. Порівняльний аналіз конструктивізму, реалізму/неореалізму, лібералізму/неолібералізму та марксизму/неомарксизму. Школа соціального конструктивізму (Alexander Wendt "Social Theory of International Politics"). Ідентичності держав на основі історичного, політичного, культурного та соціального середовищ їхнього існування. Колективні ідентичності як актори міжнародних відносин. Ідентичність як інформаційно-комунікативна категорія. Інформаційні ресурси країни. Людина як критичний інформаційний ресурс суспільства. Основні тенденції дослідження інформаційних ресурсів державної ідентичності.

ТЕМА 2. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

(9 год.)

Історія формування поняття «ідентичності» як наукового концепту. Людська спільнота як ментальний феномен. Персоніфікація спільноти. Місце та роль поняття «ідентичність» в концепціях загальної психіатрії ІХ-ХХ ст.. Ідентичність як фіксована сутність, сукупність успадкованих ознак певної особи або спільноти. Концепція особистісної та соціальної ідентичності Е. Фромма. Теорії ідентичності британських психологів "Брістольської школи". Поняття «я», «ми», «вони» та опозиція «Свій-Чужий». Внутрішньогруповий фаворитизм та теорії дискримінації.

Трансформація основних ідентичностей як результат еволюції спільноти від традиційного суспільства до модерну та постмодерну. Конструктивістський (конвенціональний) підхід в дослідженні ідентичності: ідентичність як перебіг та результат складного процесу ідентифікації особистості чи спільноти. Вікова криза ідентичності (набута як повна і проблемні як неповні) та вісім стадій розвитку ідентичності людини: в концепціях Е. Еріксон. Соціально-історична криза ідентичності. Теорія самоідентифікації спільноти Ф. Фукуями. Сучасні форми культурної

ідентифікації. Типи та моделі (культурна, інструментальна, громадянська) колективної ідентичності.

ТЕМА 3. ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ (7 год.)

Поняття «етнос» в сучасній етнологічній й етнополітичній науці. Причини актуалізації проблеми етносу в сучасному світі. Етнічна ідентичність, суть та історія формування концепту. Основні підходи до визначення етнічної ідентичності в західних, російських та українських дослідженнях. Вирішальні чинники процесу самоорганізації спільноти та основні ідентитети етнічної ідентичності. Основні функції етнічної ідентичності, її місця і ролі в державотворчих процесах. Російська школа етносоціології (теорія масштабування етносів). Концепція етнічної ідентичності американського етнолога Ж. Девоса. Форми культурної ідентифікації за Г. Абрамсоном. Етноцентризм та етнічні конфлікти.

ТЕМА 4. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ (7 год.)

Сучасні теорії генезису та еволюції націоналізму. Комунікативна основа консолідації нації. Основні підходи до визначення національної ідентичності в західних, російських та українських дослідженнях. Робота французького дослідника Е. Ренана «Qu'est-ce qu'une nation». Найважливіші ідентитети національної ідентичності за Д. Міллером. Концепція національної ідентичності в роботах англійського ученого Ентоні Д. Сміта. Головні загальні риси національної ідентичності. Функції національної ідентичності, її місця і ролі в державотворчих процесах. Основні концепції національної ідентичності.

ТЕМА 5. ПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ (6 год.)

Основні підходи до визначення політичної ідентичності в західних, російських та українських дослідженнях. Взаємозалежність політичної культури та політичної ідентичності. Політична культура як база державної ідентичності. Політична культура індивіда, політична культура суспільства, види та типи політичної культури. Суть поняття та основні функції політичної ідентичності. Класичні фактори формування політичної ідентичності (індивідуальна мобільність; соціальне оточення; професійна група; місце проживання; етнічний фактор). Партийна ідентичність. Ситуаційна та трансверсальна політична ідентичність. Інструментарій оцінки політичної ідентичності. Зовнішньополітична ідентичність держави та особливості її формування.

ТЕМА 6. РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ (6 год.)

Проблеми співвідношення феноменів ідентичності та релігії, функціонування, генези та вияву релігійної ідентичності. Секуляризм, атеїзм та інші тенденції сучасних реалій. Основні підходи до визначення релігійної ідентичності в західних, російських та українських дослідженнях. Релігійні спільноти. Релігійна ідентичність, суть поняття та основні функції.

Шляхи розвитку релігійної ідентичності. Символізм релігійної ідентичності. Релігійні світа як ознака релігійної ідентичності. Місце і роль релігійної ідентичності в державотворчих процесах.

ТЕМА 7. ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

(11

200.)

Поняття та функції гендерної ідентичності. Продукт і процес конструювання суб'єктом себе і соціальної реальності за допомогою конструктив маскулінності – фемінності. Роль гендерної ідентичності в системі Я-образу. Проблеми гендерної дискримінації в сучасному світі. Гендерна ідентичність та сучасні дослідження гендерної ідентичності держави. Соціально-когнітивного напрямку формування ідентичності особистості. Когнітивне сприйняття процесів суспільної ідентифікації у схемі самопрезентації соціальної спільноти (self-schema) Т. ван Дейка.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II.

ДИСКУРС ДЕРЖАВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

ТЕМА 8. РОЛЬ ДИСКУРСУ В ФОРМУВАННІ ІДЕНТИЧНОСТІ (8

200.)

Ідентичність як комунікативна категорія, що реалізується лише в сфері мовлення та спілкування. Ідентичність та дискурс про ідентичність. Основні функції мови в формуванні державної ідентичності. Державна мова та історія її формування в різних країнах світу. Сучасна мовна політика держав. Стратегічна культура держави як складова формування опозиція «Свій-Чужий». Основні фактори формування стратегічної культури: геополітичний, історичний, міфотворчий. Стратегічна культура та державна ідентичність. Державна символіка та її роль в ідентифікаційних процесах.

Метафорична природа ідентичності. Функції розумових стереотипів. Метафоричне мислення як фільтр ідентифікацій. Ознаки архаїчних та сучасних міфів. Політичний міф. Основні функції політичних міфів (зміцнення існуючих соціальних порядків; конструювання ідентичності). Види політичного міфу в конструктах державної ідентичності. Культурно-географічні образи країни як фактор визначення геополітичної ідентичності. Цивілізаційна ідентичність держави як самий широкий рівень культурної ідентичності людей. Основні функції та роль цивілізаційної ідентичності в державотворчих процесах.

ТЕМА 9. РОЛЬ ЗМІ В ФОРМУВАННІ ІДЕНТИЧНОСТІ КРАЇНИ (6 год.)

Вплив мас-медіа на формування політичних переконань в суспільстві. Політична комунікація. основні канали комунікації. Телекомунікаційна система як базовий елемент системи політичних комунікацій. Політико-комунікативний простір. Топологія телекомунікаційної мережі (авторитарна, тоталітарна, демократична та децентралізована/мережева модель). Основні прийоми маніпулятивного впливу на формування ідентифікацій суспільства. Маніпуляція свідомістю як деструкція ідентичності.

ТЕМА 10. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБРАЗ КРАЇНИ (5 год.)

Вплив розвитку інформаційно-комунікаційних технологій на міжнародні відносини. Основні функції інформаційно-комунікаційні технології в політичних процесах. Залучення Internet як каналу політичної комунікації. Мережева політика (netpolitik). Класифікацію акторів, що діють у політичному просторі мережі Internet. Основні рівні вивчення політичної ідентичності в мережі Internet.

Інтегрований образ країни. Ідентичність держави як складова її інтегрованого образу. Схема взаємозв'язку та взаємодії основних інформаційних складових інформаційного образу країни. Схема процесу отримання інформації про країну до і після створення її інтеграційного образу. Віртуальний образ держави як складова її інтегрованого образу.

ТЕМА 11. ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (7 год.)

Внутрішньополітична та зовнішньополітична компонента європейської ідентичності. Європейський досвід формування колективної ідентичності. Європейська стратегічна культура як продовження й розвиток «культури компромісу» і здорового глузду. Формування та перспективи розвитку спільної європейської стратегічної культури. Дискусії про набуття спільної європейської ідентичності. Етапи становлення спільної європейської ідентичності. Моделі формування європейської ідентичності (німецька, англійська, французька). Ідентифікаційні кризи сучасного європейського суспільства. Причини нерівномірного розповсюдження європейської ідентичності на теренах Європейського Союзу. Проекти побудови спільної європейської ідентичності.

ТЕМА 12. ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ (16 год.)

Трансформація та транзитивність як ознака сучасного світу. Тенденції трансформації базових основ національної держави. Концептуальні дослідження політичних трансформацій в пострадянських країнах західних, російських та українських науковців. Персоніфікація політичної ідентичності як загроза демократії. Загальні тенденції та відмінності

руйнування старих і формування нових ідентичностей на пострадянському просторі. Основні фактори порушенні єдиної ідентичності: Розшарування поколінь. Регіональне розшарування. Соціальне розшарування. Ідейно-політичне розшарування.

Розпад СРСР та формування Російської Федерації. Ламання традиційного укладу як основна причина соціокультурному розколу. Системно-структурні зміни в соціальних ідентифікаціях російського населення. «Радянська» модель ідентифікації: історія та сучасність. Стан порушення єдиної ідентичності населення Російської Федерації за наступними підставами: розшарування поколінь, регіональне розшарування, соціальне розшарування, ідейно-політичне розшарування. Особливості національної та етнічної ідентифікація в РФ та інших пострадянських і постсоціалістичних країнах.

ТЕМА 13. САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ УКРАЇНИ

(6 год.)

Символи української ідентичності. Еволюція політичної ідентичності українського суспільства. Становлення і розвиток політичної культури України. Політична культура Запорізької січі, козацька демократія. Політична культура сучасної України, її опис та типологія. Комплексний аналіз чинників (історичних, культурних, релігійних, географічних, геополітичних, етнічних та ін.) і механізмів (саморегуляції, соціалізації, урбанізації, ідеологізації та ін.) впливу на політико-системну еволюцію державної ідентичності України. Типологія ідентичностей в українському соціумі. Національна ідентичність України. Історія формування та сучасний стан основних політичних ідентичностей в українському соціумі: радянської, російської, європейської.

ТЕМА 14. УКРАЇНА НА ЗЛАМІ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

(5 год.)

Україна як цивілізаційний кордон між Сходом і Заходом. Основи геокультурного самовизначення України. Українські наукові школи регіональної інтеграції. Європейська інтеграція України: історія, основні концепції, законодавча база. Україна в системі культурних координат спільної європейської ідентичності. Позиціонування України в європейському культурному просторі. Україна-Російські відносини в геокультурному вимірі. Вплив Західно-католицької та Православної цивілізацій на формування української ідентичності.

5. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна:

1. Рижков М.М., Добржанська О.Л., Литвиненко Н.П., Панченко Ж.О. Інформаційні ресурси державної ідентичності: Навч. посібник/ М.М. Рижков, О.Л. Добржанська, Н.П. Литвиненко, Ж.О.Панченко. - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. - 401 с.
2. Яковенко В. Я. Інформаційні ресурси: Навч. посібник./ В. Я. Яковенко - Донецьк: ДонНУ, 2005. - 202с.
3. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження і поширення націоналізму/ Б. Андерсон - К.: Критика, 2001. - 271 с.
4. Сміт Е. Національна ідентичність (пер. з англ.). - К.: Основи, 1994. - 224с./ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/smith/smi.htm>
5. Попова О.В. Политическая идентификация в условиях трансформации общества/ О.В. Попова- СПб.: Изд-во СПбГУ, 2002. - 257 с.
6. Макаренко Є. А., Ожеван М. А., Рижков М. М., Бебик В. М., Білан Н І. Європейські комунікації: політ., екон., правові, безпекові, дип., суспіл. та культ. аспекти:[кол. монографія] - К. : Центр вільної преси, 2007. - 535с.
7. Макаренко Є.А., Піпченко Н.О. Віртуальна дипломатія міжнародних відносинах. Навчальний посібник/ Є.А. Макаренко Н.О., Піпченко – К.: Центр вільної преси, 2008. – 189 с.

Додаткова:

1. Мацюк В. Я., Бесчастний В. М., Шамрай В. О., Артеменко О. В. Використання інформаційного ресурсу для прийняття управлінського рішення / Донецький юридичний ін-т Луганського держ. ун-ту внутрішніх справ. - Донецьк, 2006. - 208с.
2. Гнатенко П. И. Идентичность: философский и психологический анализ / П. И. Гнатенко, В. Н. Павленко. – К.: ООО «Арт-Пресс», 1999. – 466 с.
3. Иванова Н. Л. Социальная идентичность: теория и практика / Н. Л. Иванова, Т. В. Румянцева. – М.: Изд-во СГУ, 2009. – 453 с.
4. Козловець М. А. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: Монографія / М. А. Козловець, Н. М. Ковтун. – К.: ПАРАПАН, 2010. – 348 с.
5. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность: Московские лекции и интервью / Ю. Хабермас [отв. ред. Н. В. Мотрошилова]. – М.: АО «КАМІ»: Изд. центр АCADEMIA, 1995. – 244 с.
6. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас [пер. с нем. под ред. Д. В. Скляднева; отв. ред. Б. В. Марков]. – Спб.: Наука, 2000. – 377, [2] с., [1] л. портр.

7. Фромм Э. Иметь или быть / Э. Фромм [пер. с нем. Э. Телятниковой]. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2008. – 448 с.
8. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон [общ. ред. и предисл. А. В. Толстых; пер. с англ. А. Д. Андреева и др.]. – М.: Прогресс, 1996. – 340, [2] с.
9. Крылов А. Религиозная идентичность. Индивидуальное и коллективное самосознание в постиндустриальном пространстве / А. Крылов. – М.: ИКАР, 2012. – 308 с.
10. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2004. – 701 с.
11. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз/ В.М. Бебик - К. : МАУП, 2005. - 440с.
12. Почепцов Г. Г. Информационно-политические технологии/ Г.Г. Почепцов - М. : Центр, 2003. - 381с.
13. Фрэнк Уэбстер. Теория информационного общества /Пер. с англ.. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной; Под. ред.. Е.Л.Вартановой. - М.: Аспект Пресс, 2004. - 400 с.
14. Почепцов Г. Г., Чукут С. Інформаційна політика: Навч. посіб/ Г.Г. Почепцов - К. : Видавництво УАДУ, 2002. - 88с.
15. Эриксон Э. Детство и общество / Пер. с англ. С.Аверинцева. - СПб.: ЗАО ИТД "Летний сад", 2000. - 416 с.
16. Шкляр Л., Римаренко С. Етностержавознавство: Теоретико-методологічні засади/ Л. Шкляр, С. Римаренко - К., 2001. - 236 с.
17. Обушний М.І. Етнос і нація: проблеми ідентичності/ М.І. Обушний - К.: Укр. Центр духовної культури, 1998. - 203 с.
18. Картунов О.В. Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник. / О. В. Картунов. - К.: Крок, 1999. - 300 с.
19. Нагорна Л. П. Національна ідентичність в Україні / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України/ Л.П. Нагорна - К. : ІПіЕНД, 2002. - 271с.
20. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст: [монографія] / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса/ Л.П. Нагорна - К. : ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса, 2008. - 405с.
21. Качанов Ю.Л. Опыты о поле политики/ Ю.Л. Качанов - М.: Институт экспериментальной социологии, 1994. - 159 с.
22. Колодний А. М. Феномен релігії / А. М. Колодний. - К. : Світ знань, 1999. - 52 с.
23. Почепцов Г. Г. Тоталитарный человек: Очерки тоталитарного символизма и мифологии\ Г.Г. Почепцов - К. : Глобус, 1994. - 152с.
24. Кара-Мурза С. Г. Власть манипуляции. - М. : Академический проект, 2007. - 380 с.
25. Ричард Харис. Психология массовых коммуникаций. С.-П. Пройм-ЕВРОЗНАК, М. - "ОЛМА-ПРЕСС", 2003. - 448с.

26. Макаренко Є. А., Рижиков М. М., Ожеван М. А., Головченко В. І., Гондюл В. П. Міжнародна інформаційна безпека: сучасні виклики та загрози/ Є. А.Макаренко, М. М.Рижиков, М. А.Ожеван, В. І. Головченко, В. П. Гондюл - К. : Центр вільної преси, 2006. - 916с.
27. Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика / Л.В. Губерський (наук.ред.), Г.Г. Почепцов (наук.ред.). - К. : НВЦ "Наша культура і наука", 2000. - 368с.
28. Карлін М. І., Колесник В. П., Коцан Н. Н., Шнирков О. І. Європейська інтеграція: навч. посібник / Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки / С.В. Федонюк (ред.), В.Й. Лажнік (ред.). - Луцьк : РВВ "Вежа" Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. - 760с
29. Сміт Карен Е. Європейський Союз: творення зовнішньої політики на прикладі Східної Європи / С.І. Фатій (пер.з англ.). - Х. : Тарбут Лаам, 2006. - 307с.
30. Козак Т. М. Європейська інтеграція та проблеми регіонів: навч. посібник / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка/ Т. М. Козак - Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2008. - 233с.
31. Копійка В.В. Європейський Союз: Досвід розширення і Україна/ В.В. Копійка - К.: Юридична думка, 2005. - 448 с.
32. Hülse R. The Discursive Construction of Identity and Difference: Turkey as Europe's Other? / R. Hülse // Discussion Paper: Presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops (Mannheim, 26-31 March 1999). – [Åæòðííèé ðñóðñ]. – ðæè ãñòóó: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.200.9166&rep=rep1&type=pdf>
33. Jansen T. European Identity and/or the Identity of the EU / T. Jansen // In T. Jansen (ed.) Reflections on European Identity: European Commission Forward Studies Unit. – 1999. – P. 27-36. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.pedz.uni-mannheim.de/daten/edz-mr/pbs/00/european_identity_en.pdf
34. Постсоветские трансформации: отражение в миграциях / Центр миграционных исследований. Институт народнохозяйственного прогнозирования РАН/ Под редакцией Ж.А. Зайончковской и Г.С. Витковской. - М.: "АдамантЪ", 2009. - 412 с.
35. Масарик Т. Г. Россия и Европа/ Т.Г. Масарик - СПб: РХГИ, 2000.- 448 с.
36. Тренин Д. Интеграция и идентичность: Россия как "Новый Запад"/ Моск. Центр Карнеги. - М. : Изд-во "Европа", 2006. - 404 с.
37. Журавський В. С., Родіонов М. К., Жилиєв І. Б. Україна на шляху до інформаційного суспільства (Нормативно-правові акти)/ В. С. Журавський, М. К. Родіонов, І. Б. Жилиєв; За заг. ред. М. З. Згуровського - К.: ІВЦ "Видавництво "Політехніка", 2004. - 484 с.
38. Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Інститут політичних і

етнонаціональних досліджень НАН України/ Л.П. Нагорна - К. : Стилос, 1998. - 278с.

39. Сас П. М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI- перша половина XVII ст.) / П. М. Сас Міжнародний фонд "Відродження". - К. : Либідь, 1998. - 296с.

40. Баран В., Бойко О., Верстюк В., Віднянський С., Греченко В. Україна: політична історія. XX - початок XXI століття / НАН України; Інститут історії України ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса / Валерій А. Смолій (ред.), Юрій А. Левенець (ред.). - К. : Парламентське видавництво, 2007. - 1028с.

41. Угода про партнерство та співробітництво між Україною Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. N 237/94-ВР (237/94-ВР) від 10.11.94

42. УКАЗ Президента України Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу. N 587/2000 від 12.04.2000

43. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією. ратифіковано Законом N 13/98-ВР від 14.01.98

44. Богомолов А. Исламская идентичность в Украине / А. Богомолов, С. Данилов, И. Семиволос, Г. Яворская. – К.: ИД «Стилос», 2006. – 200 с.

45. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон; Пер. с англ. А. Башкирова. — М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. — 635 с.

46. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон - М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603

47. Масляниця Й. У., Соснін О. В., Шиманський Л. Є. Інформаційні ресурси України: проблеми державного управління / Й. У.Масляниця , О. В.Соснін , Л. Є. Шиманський - К. : НІСД, 2002. - 140с.

48. Біда О. А., Берладин О. А., Бугакова Л. О., Гончарук В. А., Денисюк І. А. Українська символіка: народознавчий аспект. Хрестоматія: навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів. - Умань : УДПУ, 2008. - 224с.

49. Соснін О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України/ О. В. Соснін - К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. - 572 с.